
ΣΥΜΜΙΚΤΑ

ΔΙΑ ΔΑΚΤΥΛΙΟΥ ΤΟΞΕΥΩΝ (PHerc. 1015, fr. XXV)

Στην αρχή του Α ελάττονος των Μετά τα φυσικά ο συγγραφέας αναφέρει μία εύχρηστη, φαίνεται, στην εποχή του παροιμία: *τίς ἄν θύρας ἀμάρτοι*, η οποία σύμφωνα με τους υπομνηματιστές του αριστοτελικού αυτού έργου προέρχεται από την περιοχή της τοξευτικής τέχνης. Κατά τον Αλέξανδρο τον Αφροδισιέα, π.χ., η παροιμία λέγεται *μὲν ἐπὶ τῶν εὐκόλων καὶ μὴδὲν χαλεπὸν καὶ δυσέυρετον ἐχόντων, εἴληπται δὲ ἀπὸ τῶν τοξοτῶν τῶν ἐπὶ σκοπὸν τοξευόντων· οὗτοι γάρ, ἂν μὲν στενὸς ὁ προκείμενος ἦ σκοπός, οὐ βραδίως αὐτοῦ τυγχάνουσιν, ἂν δὲ ἦ πλατὺς, οὐ χαλεπὸν τὸ τούτου τυγχάνειν κτλ.*¹

Αν εξαιρέσουμε τους Παροιμιογράφους, που αντλούν μάλλον από τα αριστοτελικά κείμενα, η ρήση αυτή δεν είχε επισημανθεί έως τώρα σε κανέναν άλλο συγγραφέα. Μόνο εντελώς πρόσφατα την εντόπισε εύστοχα η Francesca Longo Auricchio σε ένα μικρό, πολύ φθαρμένο και άσχημα εκδεδομένο απόσπασμα της Ρητορικής του Φιλοδήμου, έργου που, ως γνωστόν, διασώζουν σε μεγάλα ή μικρά αποσπάσματα οι περίφημοι απανθρακωμένοι πάπυροι από το Ηράκλειο (Herculaneum) της Ιταλίας². Πρόκειται για το απ. XXV του PHerc. 1015, το οποίο η παραπάνω ερευνήτρια επανεκδίδει ως εξής: *ὁ τῶν τ[υ]|ράνων βίος· ὡσπερ οὐ[ν] | διὰ δακτυλίου τοξεύ[ων] |¹⁰ θύρας οὐκ ἂν ἀμάρτοι, οὕτως ὁ [.]ιη[. .]ωμένος ἐν | τοῖς [. . . .]οῖς καὶ π[---]|σιν [.] οὐ μὴν [ἀλλ'] | ἕως [³.*

Η εκδότρια δεν αφήνει αμφιβολίες για τη νέα ανάγνωση του παύρου (μόνο για το τέλος του στ. 8 η ίδια σκέφτεται ως εναλλακτική δυνατότητα τη γραφή οὐ[τος] αντί οὐ[ν]). Αν λοιπόν δεχτούμε ότι η μεταγραφή του κειμένου είναι γενικά ορθή, γίνεται εύκολα αντιληπτό ότι στο «ασυνάρτητο» αυτό απόσπασμα

1. *Alexandri Aphrodisiensis in Aristotelis Metaphysica commentaria*, έκδ. M.Hayduck, Βερολίνο 1891, τ. I, σ. 140.

2. Βλ. το άρθρο της Ιταλίδας ερευνήτριας με τίτλο «Un proverbio citato da Filodemo» στο περιοδικό *Cronache Ercolanesi* 21 (1991) 97-102.

3. Το απόσπασμα, με σημαντικές διαφορές, περιλαμβάνεται στην απαρχαιωμένη έκδοση του έργου από τον S. Sudhaus στη σειρά Teubner, τ. I, σ. 280.

(που εκτός των άλλων κατοχυρώνει τη γραφή *θύρας* του αριστοτελικού κειμένου και των υπομνηματιστών έναντι της εύκολης διόρθωσης *θήρας*, που είχε προτείνει ο Έρασμος, όπως σημειώνει η εκδότρια) περιέχεται, από τη λέξη *ῶσπερ* κτλ., μία παρομοίωση, της οποίας σώζεται το παραβολικό μέρος, ενώ ως προς το δεικτικό της μέρος μπορούμε απλώς να εντοπίσουμε μετά από το *οὕτως* το φθαρμένο αρσενικό υποκείμενο, που θα ήταν φυσικά και το άγνωστο πραγματικό υποκείμενο του λόγου. Ποιος είναι ακριβώς αυτός για τον οποίο μιλούσε ο Φιλόδημος (κλείνοντας συμπερασματικά μια νοηματική ενότητα, όπως προκύπτει από την παράγραφο ανάμεσα στους στ. 13 και 14) δικαιολογημένα δεν απασχολεί την εκδότρια, όπως γενικά δεν την απασχολεί σχεδόν καθόλου η ερμηνεία του δεικτικού μέρους, προφανώς επειδή η κατάσταση του κειμένου είναι εδώ απελπιστική. Έτσι αυτή περιορίζεται στην ερμηνεία του παραβολικού μέρους της παρομοίωσης, για το οποίο προσπαθεί να δείξει (ύστερα από μια εκτενέστατη περιπλάνηση στην προβληματική οδυσσειακή «τόξου θέσιν», κυρίως στο φ, και μετά από πολλές επικλήσεις επιμέρους ομηρικών χωρίων) ότι απεικονίζει κάποιον που σημαδεύει επιτυχώς με το τόξο του μία πόρτα περνώντας το βέλος μέσα από ένα δαχτυλίδι⁴.

Θα μπορούσε ωστόσο να παρατηρήσει κανείς ότι θεωρητικά μια τέτοια εξεζητημένη εικόνα θα ήταν μάλλον ακατάλληλη για τη λειτουργία του λεκτικού σχήματος: το παραβολικό μέρος της λογοτεχνικής παρομοίωσης οφείλει να είναι εύληπτο και απλό. Και νομίζω ότι και εδώ τα πράγματα γίνονται απλά, αν ανακτήσουμε το γραμματικά αναγκαίο υποκείμενο του παραβολικού μέρους εισάγοντας και σ' αυτό το άρθρο *ὁ*, όπως κάνει τώρα στο δεικτικό η νέα εκδότρια στηριγμένη στον πάπυρο: *ὅπως οὐ[ν ὁ] διὰ δαχτυλίου τοξέων θύρας οὐκ ἂν ἀμάρτοι, οὕτως ὁ* κτλ. (το τελευταίο *ὁ* το παραλείπει στην έκδοσή του ο Sudhaus), δηλαδή «ὅπως αυτός που (έχει μάθει να) περνάει με το τόξο το βέλος μέσα από δαχτυλίδι δεν θα μπορούσε ποτέ να αστοχήσει σημαδεύοντας μία (μάλλον ανοιχτή) πόρτα, έτσι και ο ...».

Ότι η επιτυχής βολή με εκηβόλο όπλο στον μικροσκοπικό κύκλο ενός δαχτυλιδιού είναι ανέκαθεν τεκμήριο άκρας σκοπευτικής ικανότητας δεν χρειάζεται να το τονίσουμε (πρβ. π.χ. [Πλουτ.] *Βασ. Αποφθέγμ.* 181 B *τὸν ἄριστα τοξεύειν δοκοῦντα καὶ λεγόμενον διὰ δαχτυλίου τὸν οἰστὸν ἀφιέναι*). Συνεπώς και στο δεικτικό μέρος της παρομοίωσης θα πρόκειται για κάποιον που διαθέτει ανάλογη δεινότητα στην επίτευξη άλλου είδους «χαλεπών και δυσσευρέτων» στόχων

4. H Auricchio, *έ.α.* σ. 98, μεταφράζει ως εξής το απόσπασμα: «... la vita dei tiranni. Come dunque non potrebbe sbagliare tirando con l'arco attraverso un anello nel colpire una porta, così colui che è ... nei ... e nei... Tuttavia finché...». Πρβ. επίσης αυτόθι σ. 99, όπου λέγεται ότι ο Φιλόδημος εμπλουτίζει τα συμπραζόμενα της αριστοτελικής παρομοίας με ένα άλλο στοιχείο: «il fatto che il tiratore doveva operare attraverso un anello» και σ. 100: «... nel frammento ... si parla di un tiro di freccia che deve colpire la porta attraverso un anello».

με φυσική συνέπεια να επιτυγχάνει ο ίδιος και σε αντικειμενικά ευκολότερες περιπτώσεις επιδιώξεις. Με άλλα λόγια, κατά τα φαινόμενα, παραβάλλεται εδώ ο άριστος τοξότης με κάποιον άλλο συγκρίσιμο δεξιοτέχνη, ενώ το *tertium comparationis* πρέπει να είναι η αυτονόητη ευστοχία απέναντι σε έναν εύκολο στόχο εκείνου που αποδεδειγμένα είναι ικανός σε δυσκολότερες στοχεύσεις. Ποιο ακριβώς πρόσωπο, ποια ειδική δεξιοτεχνία και ποια εύκολη πράξη-σκοπός υποκείται στο δεικτικό μέρος της παρομοίωσης δεν επιτρέπει να διαπιστώσουμε η άθλια κατάσταση του κειμένου. Μπορούμε ωστόσο με επιφύλαξη να προχωρήσουμε λίγο παραπέρα.

Όπως δείχνουν τα υπολείμματα των λέξεων στους στ. 11-12, το άγνωστο πρόσωπο, το πραγματικό δηλαδή υποκείμενο της παραβολής, εδώ αναφερόταν τουλάχιστον με μία μετοχή ([.]ιη[.]ωμένος), παθητικού παρακειμένου ρήματος σε -όω, συνοδευόμενη από έναν εμπρόθετο προσδιορισμό (έν τοῖς []), αν βέβαια ο τελευταίος δεν ανήκει νοηματικά στη συνέχεια του λόγου. Ως προς τον τύπο της φθαρμένης μετοχής, αν η μεταγραφή των γραμμάτων του παύρου ευσταθεί, αναρωτιέται κανείς τι άλλο θα μπορούσε να είναι πέρα από την ανάγνωση δ]ιη[κριβω]μένος, του Sudhaus, που απορρίπτει σιωπηρά (και αναγκαστικά;), προφανώς για λόγους χώρου, η Auricchio. Η μετοχή αυτή σημασιολογικά θα ήταν εδώ ευπρόσδεκτη (διηκριβωμένος έν τοῖς[μπορεί να σημαίνει «τελειοποιημένος σε» κάποια πράγματα ή σε κάποια τέχνη: πρβ. π.χ. την έκφραση τὸν τεχνίτην καὶ διηκριβωμένον του Πλουτάρχου, *Περὶ ἠθ. αρετῆς* 12, 452 B) και θα ενίσχυε την εντύπωση ότι ο συγγραφέας στο απόσπασμα αυτό παραλλήλιζε τον ικανό τοξότη με τον «τέλειο ρήτορα» (για τον όρο πρβ. Φιλოდ. *Ρητορ.*, τ. II, σ. 127, απ. XIII Sudhaus), αφού η ακρίβεια είναι ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά που προσιδιάζουν και στον έναν και στον άλλο από τους δύο αυτούς τεχνίτες⁵. Ἡ μήπως μπορεί να διαβαστεί [τ]ετ[ελει]ωμένος; Ανεξάρτητα πάντως από τον τύπο της μετοχής τελικά το νόημα της παρομοίωσης θα μπορούσε να είναι το εξής: όπως ο καλός τοξότης, που είναι σε θέση να περνάει το βέλος μέσα από δακτυλίδι, αποκλείεται να αστοχήσει μπροστά σε μία πόρτα, έτσι και ο καλός ρήτορας, που (με την άσκηση) έχει γίνει ικανός στην πραγμάτευση κάποιων δύσκολων θεμάτων, δεν αποτυγχάνει σε ευκολότερο σκοπό. Ως εύκολος στόχος για έναν ρήτορα θα μπορούσε κάλλιστα, όχι βέβαια και υποχρεωτικά, να νοείται εδώ είτε μία ευκαιριακή «βολή» ρήτορος εναντίον τυράννου είτε γενικά η ανάπτυξη του συνηθισμένου στην αρχαία ρητορική θέματος «τυράννων βίος», όπως αφήνουν να υποθέσουμε οι δύο πρώτες λέξεις του αποσπάματος.

5. Οι εκφράσεις *ἀκριβῆς τοξότης* και *ἀκριβῆς ῥήτωρ* είναι στον αρχαίο λόγο συνηθισμένες, όπως βέβαια γενικότερα είναι πολύ συχνή η παρομοίωση ομιλητή και λόγου με τοξότη και βέλος αντίστοιχα. Πρβ. και από τη *Ρητορική* του Φιλοδήμου τ. I, σ. 25, 32 κ.ε., όπου παραλλήλιζεται η τέχνη του ρήτορα με άλλες «στοχαστικές» τέχνες: του γιατρού, του κυβερνήτη, του τοξότη.

Θα κλείσουμε το σημείωμα αυτό με μία επισήμανση που αφορά το απόσπασμα ή γάρ τυραννίς πάντοθεν τοξεύεται / δεινοῖς ἔρωσιν, ἧς φυλαχτέον πέρι, από άγνωστο έργο του Ευριπίδη (850 Ν.²), το οποίο απλώς αναφέρει η Auricchio (έ.α σ. 101) πρώτο σε μία σειρά τραγικών χωρίων που συνδέουν τις έννοιες «τύραννος» και «τοξότης». Μέρος δηλαδή από το απόσπασμα αυτό ή από παραλλαγή του μνημονεύει, και μάλιστα σε συνδυασμό με ρήτορες, ο ίδιος ο Φιλόδημος στο πέμπτο βιβλίο της Ρητορικής του, όπως παρατηρεί ο εκδότης του έργου στο κριτικό υπόμνημα (τ. ΙΙ, σ. 133, 6 κ.ε. Sudhaus): 'Αλλ' εἰ δε[ῖ] τὰ ληθῆ κα[ῖ] γι]νόμενα [λέ]γειν, οἱ β[ή]τη[ο]ρες καὶ μ[εγά]λα βλάπτ[ουσι] πολλοὺς [καί] μεγάλους καὶ περὶ τῶν [«δει]νοῖς ἔρωσι το[ξ]ευομένων» πρὸς τοὺς ἐπιφαν[εσ]τάτους ἐκάστοτε διαμάχονται καὶ «σὺν αὐθεντ[οῦ]σιν ἄν[αξι]ν» ὑπὲρ τῶν ὁμοίων ὡσ[τ]αύτως.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ι. Ε. ΣΤΕΦΑΝΗΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΟΥΣ ΜΑΡΩΝΕΙΑΣ

Στὸ πρόσφατο βιβλίο του *Βυζαντινὴ Μαρώνεια*. Ἀνασκαφὴ στὸν Ἅγιο Χαράλαμπο, Θεσσαλονίκη 1994, ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Θ. Ἀλιπράντης παρουσίασε τὰ ἀποτελέσματα καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἀνασκαφῶν του. Τὸν ἀρχιτεκτονικὸ τύπο τοῦ ἀνασκαφέντος μνημείου ὁ Ἀλιπράντης κατατάσσει στὴν γνωστὴ κατηγορία τῶν ἀρχαϊκῶν (τρικλίτων ἢ καὶ μεταβατικῶν) σταυροειδῶν ἐγγεγραμμένων ναῶν, καὶ μάλιστα στὴν παραλλαγὴ ἐκείνη στὴν ὁποία ἡ δυτικὴ κεραία καὶ τὰ δυτικὰ γωνιαῖα διαμερίσματα εἶναι πολὺ μικρότερα ἀπὸ τὰ ἀνατολικά, ἐνῶ μεταξὺ δυτικῆς κεραίας καὶ δυτικῶν γωνιαίων διαμερισμάτων δὲν ὑπάρχει ἐπικοινωνία¹. Ἡ παραλλαγὴ αὐτή, ποὺ μέχρι τώρα παραμένει ἀνώνυμη², ἀποτελεῖται ἀπὸ μιὰ ὁμάδα μνημείων ποὺ ἴσως δὲν ξεπερνοῦν τὰ δέκα.

Μιὰ τέτοια, ὅμως, τυπολογικὴ κατάταξη τοῦ μνημείου τῆς Μαρωνείας πρέ-

1. Γιὰ τοὺς ναοὺς αὐτοὺς βλ. Π. Βοκοτόπουλος, *Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἠπειρον, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 7ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 10ου αἰῶνος*, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 118· D. Hayer, «Saint-Georges près de Skala (Lakonie)», *Δελτίον Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 12 (1984) 272-283· Γ. Δημητροκάλλης, *Ἄγνωστοι βυζαντινοὶ ναοὶ Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*, Ἀθήναι 1990, σσ. 90-95.

2. Ὁ D. Hayer τοὺς ναοὺς αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζει «type transitoire court» (έ.ά., σ. 286). Ὁ καθ. Ν. Γκιολῆς ὀνομάζει τοὺς ναοὺς αὐτοὺς «διστύλους» (*Βυζαντινὴ ναοδομία 600-1204*, Ἀθήνα 1987, σσ. 153-154), ἀλλὰ γιὰ τὸν ὄρο καὶ τὴν σημασία τοῦ «δίστηλος σταυροειδῆς ἐγγεγραμμένος», βλ. Ν. Μουτσόπουλος - Γ. Δημητροκάλλης, *Γεράκι. Οἱ ἐκκλησίαι τοῦ οἰκισμού*, Θεσσαλονίκη 1981, σσ. 140-141.

πει, κατά την γνώμη μου, να αποκλεισθῆ έντελῶς, κι αυτό για τρεῖς λόγους:

(α) "Όλα τὰ μνημεῖα τῆς ομάδος αὐτῆς βρίσκονται στήν Νότιο Ἑλλάδα, μέ μόνη ἐξαίρεση τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Βλαττάδων Θεσσαλονίκης, για τὸ ὁποῖο ὁμως συζητεῖται³ ἂν πράγματι ἀνήκει σ' αὐτὴν τὴν ἀνώνυμη ομάδα.

(β) "Ἄν ἡ δεύτερη φάση τοῦ ναοῦ τῆς Μαρωνείας ἀνήκει στὸν 12ο αἰῶνα, ὅπως δέχεται ὁ συγγραφεὺς (σ. 33), τότε τὸ μνημεῖο ἀποκλείεται νὰ ἀνήκει σ' αὐτὴν τὴν ομάδα καὶ λόγω χρονολογίας. Ὁ συγγραφεὺς, βέβαια, γράφει ὅτι ἡ ἀνώνυμη ομάδα «ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ μνημεῖα τοῦ 11ου αἰ. καὶ ἐφεξῆς» (σ. 34), συμβαίνει ὁμως ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο· μετὰ τὰ μέσα τοῦ 11ου αἰῶνα ὁ τύπος οὐσιαστικὰ ἐξαφανίζεται⁴. "Όσον ἀφορᾷ τὴν Φραγκόκκλησια τῆς Πεντέλης, μέ τὴν ὁποῖαν κυρίως φαίνεται νὰ συνδέει τὸ μνημεῖο τῆς Μαρωνείας ὁ Ἄλιπράντης καί, ἀκολουθώντας τὸν ἀείμνηστο Ἄ. Ὁρλάνδο, τὴν θεωρεῖ κτίσμα τοῦ 11ου αἰῶνα (σ. 34), πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι οἱ νεώτερες ἀπόψεις τῶν Ν. Μουτσοπούλου, Π. Βοκοτοπούλου καὶ τοῦ γράφοντος τοποθετοῦν τὸ μνημεῖο στὸν 10ο αἰῶνα⁵.

(γ) Τὰ μνημεῖα τῆς ἀνώνυμης ομάδας εἶναι ναοὶ μικρῶν διαστάσεων καὶ δὲν ἔχουν ἕναν τεράστιο τροῦλλο ἑννέα μέτρων⁶, ὅπως γράφει ὁ συγγραφεὺς. Ἡ Φραγκόκκλησια, μάλιστα, τῆς Πεντέλης ἔχει τροῦλλο μέ διάμετρο μόλις 2,50 μ. Σημειῶνω, ὁμως, ὅτι καὶ σὲ κανένα ἄλλο ἀπὸ τὰ συγγενῆ μνημεῖα ὁ τροῦλλος δὲν ἔχει διάμετρο μεγαλύτερη ἀπὸ τέσσερα μέτρα⁷.

Ἡ ἀναπαράσταση τοῦ ναοῦ τῆς Μαρωνείας ἴσως ἀποτελεῖ δυσεπίλυτο πρόβλημα. Ὁ ἀκριβῶς τετράγωνος χῶρος στὸ κέντρο καὶ οἱ ἰσχυρότατοι τοῖχοι ποὺ τὸν περιβάλλουν καὶ ἔχουν πάχος 1,10-1,30(;) μ., μᾶς ὀδηγοῦν στήν

3. Τὴ Μονὴ Βλαττάδων δὲν συμπεριλαμβάνει στήν ομάδα αὐτὴ ὁ D. Hayer (ἔ.ἀ., σ. 273). Σύμφωνα μέ ὀρισμένους συγγραφεῖς ἡ μορφή τοῦ ναοῦ προέκυψε ἀπὸ τὴν μετατροπὴ παλαιότερου κτίσματος σὲ σταυροειδῆ ἐγγεγραμμένο (Χρ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 163-164).

4. D. Hayer, ἔ.ἀ., 286. Ἐπιβιώσεις τοῦ τύπου ἀποτελοῦν ὁ μεταβυζαντινὸς "Άγιος Γεώργιος Κουντούρων Μεγαρίδος (Χ. Μπούρας - Ἄ. Καλογεροπούλου - Ρ. Ἀνδρεάδη, *Ἐκκλησίες τῆς Ἀττικῆς*, Ἀθήναι 1969, σσ. 286-287, πίν. XXX), καὶ ἡ Παναγία τοῦ «Λαγκαδιοῦ» Κοντοχωρίου Θήρας τοῦ 1758 (Ι. Κουμανούδης, *Ἡ λαϊκὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς νήσου Θήρας*, Ἀθήναι 1960, εἰκ. 102).

5. Π. Βοκοτόπουλος, ἔ.ἀ., σ. 202· Ν. Μουτσόπουλος, «Ἀνασκαφὴ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλείου», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Πολυτεχνικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.* 5 (1971-72) 335-359· Γ. Δημητροκάλλης, ἔ.ἀ., σσ. 90-91, ὅπου (εἰκ. 82) καὶ σὲ μεγαλύτερο μέγεθος κάτοψη τοῦ μνημείου, βάσει νέας ἀποτυπώσεως τοῦ συγγραφέως.

6. Ὁ Ἄλιπράντης (σ. 37) γράφει ὅτι τὸ μεσαῖο κλίτος ἔχει πλάτος 9 μ. Δυστυχῶς καὶ στίς τρεῖς δημοσιευόμενες κατόψεις (εἰκ. 5, 9 καὶ 53) δὲν ὑπάρχει κλίμακα. Ἐπειδὴ, ὁμως, ἀναφέρεται (σ. 31) ὅτι τὸ (ἐξωτερικόν;) πλάτος τοῦ ναοῦ εἶναι 20,10 μ., τὴν διάμετρο τοῦ τροῦλλου τὴν ὑπελόγησα, γραφικὰ, μεταξὺ 7,90 καὶ 8,05 μ.

7. Μόνη ἐξαίρεση ἡ Παναγία τοῦ «Λαγκαδιοῦ» Θήρας, τῆς ὁποίας ὁ τροῦλλος ἔχει διάμετρο περίπου 5,20 μ., ἀλλὰ πρόκειται για τροῦλλο κατασκευασμένο μέ τὰ ἐλαφρὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά τῆς Θήρας (βλ. ἀνωτέρω, ὑποσημ. 4).

σκέψη μήπως ο χώρος αυτός έκάλυπτετο με τροῦλλο. Σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση βρισκόμαστε μπροστὰ σ' ἓνα περίστω ναό, τύπου Ἁγίας Σοφίας Θεσσαλονίκης, Κοιμήσεως Νικαίας κ.ἄ. Ἡ ἔλκυστική, ὅμως, αὐτὴ ὑπόθεση πρέπει ἴσως νὰ ἀποκλεισθῇ· δὲν ὑπάρχει ὁ σταυρικός πυρήνας ποὺ πάντα ὑπάρχει σ' αὐτοὺς τοὺς ναοὺς, ἐνῶ τροῦλλοι μὲ διάμετρο ὁκτῶ μέτρων ὑπάρχουν μόνον σὲ ἐξέχοντα καὶ ἄλλης τάξεως καὶ σημασίας μνημεῖα, ὅπως εἶναι, π.χ., ἡ Ἁγία Σοφία Θεσσαλονίκης.

Ἔτσι, πρέπει μᾶλλον νὰ καταλήξουμε στὴν πεζὴ λύση μιᾶς τρίκλιτης ξυλόστεγης βασιλικῆς μὲ πεπλατυσμένη κάτοψη⁸, ὅπου ἡ ἀναλογία τοῦ κεντρικοῦ κλίτους πρὸς τὰ πλάγια ἦταν περίπου 2:1, ὅπως συμβαίνει σὲ πολλὲς παλαιοχριστιανικὲς καὶ βυζαντινὲς βασιλικές. Τὸ μεγάλο πάχος τῶν ἐκατέρωθεν τοῦ μεσαίου κλίτους τοίχων θὰ μπορούσε, ἴσως, νὰ ὀφείλεται στὸ ὅτι ἡ βασιλικὴ ἦταν ἐλληνοιστικῶ⁹ τύπου· οἱ τοῖχοι αὐτοί, δηλαδή, ἔφεραν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ βάρος τῆς στέγης καὶ τῶν ζευκτῶν, καὶ τὸ βάρος τῶν πλαγίων τοίχων τοῦ ὑπερυψωμένου φωταγωγῶ.

Ἀθήνα

Γ. ΔΗΜΗΤΡΟΚΑΛΛΗΣ

PROVINTIA VELECHATIVE

Στη μνήμη του Λεάνδρου Βρανούση

Ἡ διοίκηση τῆς περιφέρειας τῆς βυζαντινῆς αυτοκρατορίας κατὰ τον 12ο και τις αρχές του 13ου αι. διαφωτίζεται σημαντικά ἀπὸ δύο κείμενα: τον χρυσόβουλλο λόγο που ἀπέλυσε ὁ Αλέξιος Γ' Ἄγγελος για τη Βενετία τον Νοέμβριο του 1198¹ και τη Συμφωνία για τη διανομὴ τῆς αυτοκρατορίας (*Partitio Ro-*

8. Ἀπὸ τὶς μᾶλλον σπάνιες πεπλατυσμένες βασιλικὲς σημειῶν ἐνδεικτικὰ: Ἅγιοι Ἀνάργυροι Καστοριάς (Ν. Μουτσόπουλος, *Ἐκκλησίαι τῆς Καστοριάς, 9ος-11ος αἰώνας*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 308 (εἰκ. 269), ὅπου καὶ προγενέστερη βιβλιογραφία)· Παναγία στὸ Βαθύρεμα καὶ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου Μεγαλόβρουσου στὴν Ἁγία Θεσσαλίας (Ν. Νικονάνος, *Βυζαντινοὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλίας*, Ἀθήναι 1979, σ. 28 καὶ 36)· Ἅγιος Νικόλαος Ἰστιαίας (Γ. Δημητροκάλλης *Ὁ Ἅγιος Νικόλαος Ἰστιαίας Εὐβοίας*, Ἀθήναι 1986, εἰκ. 11). Γιὰ πεπλατυσμένες παλαιοχριστιανικὲς βασιλικὲς βλ. Γ. Δημητροκάλλης, *Ἄγνωστοι βυζαντινοὶ ναοὶ Ἱερᾶς Μητροπόλεως Μεσσηνίας*, Ἀθήναι 1990, σ. 51, ὑποσ. 6, ὅπου παραδείγματα καὶ βιβλιογραφία.

9. Γιὰ τὶς βασιλικὲς τοῦ τύπου αὐτοῦ, βλ. Ἄ. Ὀρλάνδος, «Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Αἰτωλοακαρνανίας», *Ἀρχεῖον Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος* 9 (1961) 33-34.

1. Χρυσόβουλλος λόγος Αλεξίου Γ' του 1198, ἐκδ. G. L. Fr. Tafel - G. M. Thomas, *Urkunden zur älteren Handels- und Staatsgeschichte der Republik Venedig, mit besonderer Beziehung auf Byzanz und die Levante von neunten bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts*, Βιέννη 1856 (ανατ. Amsterdam 1964), I, 246 κ.ε.

maniae), που υπέγραψαν οι αρχηγοί των Σταυροφόρων και οι Βενετοί (μεταξύ της 12ης Απριλίου και της 9ης Μαΐου 1204)².

Στον χρυσόβουλλο λόγο του 1198, που έχει διασωθεί μόνο στη λατινική του μετάφραση και όπου καταχωρίζονται οι διάφορες provinciae (θέματα) και οι επαρχίες του Βυζαντινού Κράτους, στις οποίες οι Βενετοί θα είχαν εμπορικά προνόμια, ύστερα από το *ὄριον Ἀθηνῶν* (*orion Athenarum*) μνημονεύεται η *provincia Velechative*. Μια πρώτη προσπάθεια για τον προσδιορισμό της θέσης της περιφέρειας αυτής επιχείρησε ο εκδότης του χειμένου G. L. Fr. Tafel, ο οποίος σημειώνει: «*Locus obscurus in Thessalia eiusve confinio quaerendus videtur*»³. Στο έργο του μάλιστα *De Thessalonica eiusque agro* συνάπτει την *Velechativa* προς το σλαβικό φύλο των Βελεγεζιτών της περιοχής της Δημητριάδος, απ' όπου οι Θεσσαλονικείς, όπως είναι γνωστό από τα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου, προμηθέυτηκαν σιτάρι κατά την πολιορκία τους από τους Σλάβους το 677⁴. Τη συνάπτει επίσης και με τη Βελζητία, της οποίας ο άρχων Ακαμηρός στην ίδια περιοχή το 799 συνέπραξε με το θέμα των Ελλαδικών για την προώθηση στον θρόνο των υιών του Κωνσταντίνου Ε' κατά της Ειρήνης της Αθηναίας⁵.

Στη συνέχεια ο Ν. Ι. Γιαννόπουλος θεώρησε ότι υπήρχε πόλη Βελεγετία στον Παγασητικό⁶, ενώ ο Δ. Ζακυθνός στις εκτενείς μελέτες του για τη διοίκηση θεώρησε ότι η ετυμολογική σύναψη της *provincia Velechative* προς τη Βελεγεζιτία και τη Βελζητία παρουσιάζει φωνητικές δυσχέρειες. Και επειδή σε χειρόγραφο της *Partitio Romaniae* παραδίδεται και ο τύπος *Velicati*, υπέθεσε ότι «προφανώς το όνομα έχει κακώς παραδοθεί». Υποστήριξε, μάλιστα, ότι το τοπωνύμιο συνδέεται με την περιοχή των Λεβαχάτων, που αναφέρεται σε χρυσόβουλλο λόγο του Ανδρονίκου Β' του Μαρτίου 1289: *ἔτι τε εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἀλμυροῦ χωρίον ἢ Μαγούλα καὶ οἱ Σαμισαρᾶτοι λεγόμενοι σὺν τῇ ἐκεῖσε γῆ τῶν Λεβαχάτων καὶ τῶν Ταρωνάτων*⁷.

2. Στο ίδιο, I, 486-488. Νέα έκδοση από τον Α. Carile, *Partitio terrarum Imperii Romaniae*. *Studi Veneziani* 7 (1965) 125-305. – Για τη χρονολόγηση βλ. Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Νίκαια και Ἡπειρος τον 13ο αιώνα. Ιδεολογική αντιπαράθεση στην προσπάθειά τους να ανακτήσουν την αυτοκρατορία* [Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών, 7], Θεσσαλονίκη 1990, σ. 40 σημ. 12, όπου η σχετική βιβλιογραφία.

3. G. L. Fr. Tafel, *Urkunden*, I, σ. 265 σημ. 12.

4. G. L. Fr. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro. Dissertatio geographica*, Berolini 1839 (ανατ. London 1972), σ. LXXVII κ.ε. – Θαύματα Αγίου Δημητρίου: έκδ. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils de Miracles de Saint Démétrius. I. Le texte, II. Commentaire*, Paris 1971-2, I, σ. 214.

5. Θεοφάνης 473. 32-474, *ἡβουλῆθη Ἀκάμηρος ὁ τῶν Σκλαυινῶν τῆς Βελζητίας ἄρχων νυχθεῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλαδικῶν ἐξαγαγεῖν τοὺς υἱοὺς Κωνσταντίνου καὶ προχειρίσασθαι ἐξ αὐτῶν βασιλέα*.

6. Ν. Ι. Γιαννόπουλος, «Η μεσαιωνική Φθιώτις και τα εν αυτή μνημεία», *Δελτίον Ιστ. Εθνολ. Εταιρείας* 8 (1923) 40.

7. Miklosich-Müller, V. 255. - Δ. Ζακυθνός, «Μελέται περί της διοικητικής διαίρεσεως και της

Την άποψη του Ζακυθηνού αποδέχθηκαν η Άννα Αβραμέα⁸, ο νέος εκδότης της *Partitio Romaniae* A. Carile⁹, και οι J. Koder - F. Hild. Οι τελευταίοι τοποθετούν τη Velechatina στην περιοχή του Παγασητικού, Δημητριάδος και μεσαιωνικής Φθιώτιδος. Δέχονται την προέλευση του ονόματος από τη σλαβική ρίζα των Βελεγζητών και θεωρούν πως ίσως η γη τῶν Λεβαχάτων και το χωρίον Λεβάχη σε χρυσόβουλλο λόγο του Ανδρονίκου Γ' του 1336¹⁰ προέρχονται από το όνομα Βελεχατουΐα¹¹.

Είναι φανερό πως οι παραπάνω ερευνητές έδωσαν μεγαλύτερη βαρύτητα στην προέλευση του ονόματος, και από την ετυμολογία προσπάθησαν να προσδιορίσουν τη γεωγραφική θέση. Οι απόψεις τους όμως, τόσο ως προς την ορθότητα της ονομασίας όσο και ως προς τη θέση, ανατρέπονται με βάση ορισμένες μαρτυρίες από συνοδικές αποφάσεις και επιστολές του Ιωάννη Αποκαύκου, μητροπολίτη Ναυπάκτου (c. 1200-1232).

Σε συνοδικό σημείωμα του Ιουνίου του 1212, εκεί όπου εκτίθεται το ιστορικό της εκδικαζόμενης υπόθεσης, λέγεται πως μια γυναίκα από την Κόρινθο ήλθε στη Ναύπακτο σε αναζήτηση του μνηστήρα της που την είχε εγκαταλείψει, γιατί έμαθε πως αυτός ζούσε και ως έν τοίς μέρεσι Βελεχατουΐας και Ναυπάκτου διάγει και βίον έχει και ύπαρξιν και πραγμάτων εύθηνίαν¹². Σε ένα άλλο έγγραφο, «Σημείωμα διαζυγίου», γίνεται λόγος για τον γάμο ενός υποτακτικού της αρχόντισσας της Μάλαινας, που έγινε παρά τη θέλησή του με μια γυναίκα πολύ μεγαλύτερή του βάρβαρόν τε και ούκ όρθώς έλληνίζουσαν ... κάχ τῶν όρεινοτέρων τῆς Βελαχατουΐας όρμωμένη μερῶν, καθ' ἃ δηλοῖ και τό όνομα· Ρουσα γάρ κλήσις αὐτῆ¹³.

Σ' ένα τρίτο έγγραφο, επιστολή που απήθυνε ο Ιωάννης Απόκαυκος προς τον μητροπολίτη Δυρραχίου Δοκειανό (1221/22) και στην οποία διεκτραγωδεί τις αυθαιρεσίες και τις διώξεις που υφίσταται αυτός και το ποιμνίό του από τον αδελφό του ηγεμόνα Κωνσταντίνο Δούκα, που διοικούσε την περιοχή της Ναυπάκτου, λέγει μεταξύ άλλων: [ο Κωνσταντίνος] εἰ δέ και ύποχείριον Βελεχατουΐαν έχει και τόν Ίταλόν Θωμᾶν γειτνιαζόντα έν τῷ Σόλωνι, άλλ' έν τούτῳ τέως τὰ μέγιστα καταπράττεται. χειμῶνος γάρ έπέρχεται μυωξίαν ως τὰ τῶν ζῶων κατάδηλα, θέρους δέ επί ποταμόν καθέζεται τόν Βελούχοβον. ήδύς δέ οὗτος ιδεῖν και ποιεῖν ψυχρός ... ό δέ γε Θωμᾶς αὐτοῦ και τόν ύπ' αὐτόν γέλωτα

επαρχιακής διοικήσεως εν τῷ Βυζαντινῷ Κράτει», *Επ. Ετ. Βυζ. Σπ.* 17 (1941) 273-274.

8. Άννα Αβραμέα, *Η βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204*, Αθήναι 1974, σ. 172.

9. A. Carile, *Partitio Romaniae*, σ. 285.

10. Βλ. Άννα Αβραμέα, *ό.π.*, σ. 172.

11. J. Koder - F. Hild, *Hellas und Thessalia* [Tabula Imperii Romani, 1], Wien 1976, σ. 133.

12. N. Bees, «Unedierte Schriftstücke aus dem Kanzlei des Johannes Apokaukos des Metropolitens von Naupaktos (in Aetolien)», *BNJ* 21 (1971/76), αρ. 13, σ. 72.16.

13. N. Bees, αρ. 19, σ. 80.29.

πλατὺν καταχέων πελάτης ὁσημέραι τῶν περὶ τὴν Βελᾶν καὶ τὴν Καρούταν γίνε-
ται βοσκημάτων, καὶ οὐδείς τῷ ἀφαιρέτῃ τούτῳ ἀντικαθίσταται¹⁴. Ο Κωνσταν-
τίνος, δηλαδή, ἐνῶ ἔχει ὑπὸ τὴν ἐξουσία του τὴ Βελεχατουῖα, ἡ ὁποία γειτνιάζει
με τὸν κύριο τῶν Σαλώνων (δηλ. τῆς Ἀμφισσας), τὸν Ἰταλὸ Θωμά —πρόκειται
για τὸν Θωμά Β' d'Autremencourt, που μνημονεύεται καὶ στο *Χρονικὸ του*
*Μορέως*¹⁵— παραθερίζει στὸν ποταμὸ Βελοῦχοβο, ἐνῶ ὁ Θωμάς λυμαίνεται τὰ
πρόβατα τῆς Βελάς καὶ τῆς Καρούτας.

Τὴν τελευταία μαρτυρία τὴν εἶχα χρησιμοποιήσει, με ἄλλη ευκαιρία, σε
μελέτη μου για τὴν Κοινωνία τῆς Ηπείρου¹⁶. Τότε ὁ αείμνηστος Λέανδρος Βρα-
νούσης εἶχε παρατηρήσει ὅτι δὲν εἶναι δυνατό ὁ Θωμάς νὰ ἔφτανε τόσο μακριά
ἀπὸ τὰ Σάλωνα ὡς τὴ Βελά, κοντὰ στὰ Ἰωάννινα. Διερωτήθηκε, λοιπὸν, μήπως
εἶναι λάθος ἡ ὀνομασία Βελά ἀντὶ τῆς Βελαχατουῖας. Στὴν ἐκδοσὴ τῆς ἐπιστολῆς
ὁμως ἀπὸ τὰ κατάλοιπα τοῦ Ν. Βέη καὶ στο χειρόγραφο γράφεται στὴν οἰκεία
θέση Βελά, καὶ λίγους στίχους παραπάνω ὁ Ἰωάννης Απόκαυκος λέγει ὅτι ἀπὸ
τὴ Βελά ἀπηύθυνε τὴν ἐπιστολή του: καὶ ἐκ Βελᾶς ἡ ἐπιστολή ἐχαράχθη σοι¹⁷.
Οἱ P. Soustal - J. Koder δέχονται ὅτι πρόκειται για τὴ γνωστὴ ἐπισκοπὴ Βελάς
βορείως τῶν Ἰωαννίνων, ταυτίζουν μάλιστα τὴν Καρούτα που ἀναφέρεται στὴν
ἴδια ἐπιστολή με τὸ σημερινὸ Λαχανόκαστρο, 17 χλμ. ἀπὸ τὴν Κόνιτσα, λόγῳ
τῆς παρουσίας ἐκεῖ τοῦ ρέματος Καρούτες¹⁸.

Ὁ Β. Κατσαρός, σε ἐκτενές ἀρθρο, στο ὁποῖο ἀσχολεῖται με τὴν ταύτιση
μοναστηριῶν καὶ ναῶν στὴ γεωγραφικὴ περιοχὴ τῶν σημερινῶν νομῶν Αἰτωλο-
ακαρνανίας καὶ Φθιώτιδος, ἐπισήμανε σε συνοδικὸ ἐγγράφο τοῦ Ἰωάννη Αποκαύ-
κου (28ης Φεβρουαρίου 1222) τὴ μονὴ Καρουτῶν, που βρισκόταν στὰ ὅρια
τοῦ κράτους τῆς Ηπείρου καὶ δὲν εἶχε ὑποστῆι φθορὴς ἀπὸ τὰ ἐγγύς ἔθνη, προ-
φανῶς τοὺς Φράγκους τῆς Φωκίδας ἢ τῆς Φθιώτιδας. Τὸ ἐγγράφο ἀναφέρεται
στὴ γνωστὴ ὑπόθεση τοῦ μοναχοῦ Σπίγγη που, ἐνῶ εἶχε καρεῖ στὴ Μονὴ Κα-
ρουτῶν, ἤθελε νὰ ἐγκατασταθεῖ στὴ Μονὴ τοῦ Προδρόμου κοντὰ στὴ Βονδινίτσα
καὶ νὰ ἀναλάβει τὴ διαχείρισή τῆς παρὰ τοὺς κανόνες¹⁹. Κατὰ τὸν Κατσαρό «ἡ

14. N. Bees, *op. cit.*, σ. 88.103-112.

15. *Το Χρονικὸν τοῦ Μορέως*, ἐκδ. Π. Καλονάρου στ. 3294, ὁ ἀφέντης γὰρ τοῦ Σάλωνος μισερ
Τομαῆς ἐκέϊνος, στ. 3633. – Ὁ Θωμάς ὑπῆρξε καὶ ἀποδέκτης ἐπιστολῆς τοῦ πάπα Ὀνωρίου Γ' (25
Σεπτ. 1223): *Regesta Honorii Papae III*, ἐκδ. P. Pressuti, Ρώμη 1888-1895, Β', 164. Πρβ. Ἐλένη
Βέη-Σεφερλή, «Προσθήκαι καὶ Παρατηρήσεις», *BNJ* 21 (1971/76) 185. – Για τοὺς Autremencourt
βλ. J. Longnon, «Les Autremencourt, Seigneurs de Salona en Grèce (1204-1311)», *Bulletin de*
la Société de Haute Picardie 15 (1937) 21 κ.ε.

16. Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, «Ἡ κοινωνία τῆς Ηπείρου στο κράτος τοῦ Θεοδώρου Δούκα»,
Πρακτικὰ Διεθνούς Συμποσίου για τὸ Δεσποτάτο τῆς Ηπείρου (Ἄρτα 27-31 Μαΐου 1990), Ἀθῆνα
1992, 313-333, κυρίως 327.

17. N. Bees, *op. cit.*, σ. 87.71.

18. P. Soustal - J. Koder, *Nikopolis und Kephallenia* [TIB 3], Wien 1981, σσ. 171 καὶ 191.

19. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, «Συνοδικὰ γράμματα Ἰωάννου τοῦ Αποκαύκου», *Βυζαντικὰ* 1
(1909) ἀρ. 2, σσ. 9-13.

τοπωνυμία των Καρουτών μάς οδηγεί στην περιοχή Λιδορικίου, όπου τα χωριά Σκαλούλες και Καρούτες δεσπόζουν πάνω από τον Καρουτιανόν όπως λένε κάμπο»²⁰. Πράγματι, στην ίδια περιοχή υπήρχε και χωριό Βελούχοβο, το αρχαίο Κάλλιον, όπου βρέθηκαν παλαιохριστιανικά μωσαϊκά δάπεδα, σήμερα όμως έχει κατακλυσθεί από τον Μόρνο²¹. Τον ίδιο ερευνητή δεν τον απασχόλησε το τοπωνύμιο Βελά ούτε και η θέση της Βελαχατουΐας που μνημονεύονται στην επιστολή προς το Δοκειανό.

Αν ανατρέξουμε στα εκκλησιαστικά Τακτικά, διαπιστώνουμε ότι, εκτός από τη γνωστή επισκοπή Φωτικῆς ἤτοι Βελᾶς της περιοχής των Ιωαννίνων, που υπαγόταν στη μητρόπολη Ναυπάκτου, υπήρξε και επισκοπή Βελάς που υπαγόταν στη Μητρόπολη Νέων Πατρών. Συγκεκριμένα, στη Notitia 13 των μέσων του 12ου αι., στα χρόνια της βασιλείας του Μανουήλ Α΄ Κομνηνού, αναφέρονται τρεις επίσκοποι στη μητρόπολη Νέων Πατρών: ὁ Μαρμαριτζάνων, ὁ Ἀγίας και ὁ Βελᾶς²². Φαίνεται όμως πως οι δύο τελευταίες επισκοπές δεν διατηρήθηκαν για πολύ καιρό, γιατί στο αμέσως επόμενο Τακτικό αναφέρεται μόνον η πρώτη, που ήταν και η αρχική²³. Η ίδρυση των επισκοπών αυτών ίσως εντάσσεται σε ένα ευρύτερο πρόγραμμα του Μανουήλ Κομνηνού και οφείλεται στο ενδιαφέρον του για την περιοχή. Παρατηρείται στα χρόνια του μια ναοδομική δραστηριότητα, όπως φαίνεται από έγγραφα (π.χ., επιστολή του Μιχαήλ Χωνιάτη προς τον Ιωάννη Απόκαυκο)²⁴ και επιγραφές (π.χ., κτητορική επιγραφή της Μονῆς Βαρνάκοβας κοντά στη Ναύπακτο)²⁵. Πρώην επίσκοπος Αγίας, πάντως, αναφέρεται σε επιστολή του Ιωάννη Αποκαύκου προς τον αξιωματούχο Νικόλαο

20. Β. Κατσαρός, «Συμβολή στη μελέτη των προβλημάτων βυζαντινῆς τοπογραφίας στη Δυτική Στερεά (12ος-13ος αι.): Πηγές και δεδομένα», *Βυζαντινά* 13.2 (1985) (= *Δώρημα στον Ιω. Καραγιαννόπουλο*) 1501-1539, κυρίως 1535-1537.

21. Βλ. Παναγιώτα Ασημακοπούλου-Ατζακά με συνεργ. Ἑλλης Πελεκανίδου, *Σύνταγμα των παλαιοχριστιανικῶν ψηφιδωτῶν δαπέδων της Ελλάδος. II. Πελοπόννησος-Στερεά Ελλάδα* [Κέντρο Βυζαντινῶν Ερευνῶν, *Βυζαντινά Μνημεία* 7], Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 199-200.

22. J. Darrouzès, *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae. Texte critique, introduction et notes*, Paris 1981, αρ. 13.739. – Η Βελά βρίσκεται και στον κατάλογο επισκοπῶν της μητροπόλεως Λαρίσης στο ίδιο Τακτικό: 13. 577. Οπωσδήποτε υπάρχει πρόβλημα στη χειρόγραφη παράδοση του συγκεκριμένου Τακτικού. Βλ. στο ίδιο, σ. 150.

23. Βλ. J. Koder - F. Hild, ὁ.π., σ. 132. – Α. Αβραμεία, ὁ.π., σσ. 53, 177.

24. Στην επιστολή του ο Μιχαήλ Χωνιάτης ανακοινώνει στον Ιωάννη Απόκαυκο την πρόθεσή του να παραμείνει στη Μονή Προδρόμου ως το τέλος της ζωῆς του και του ζητεί να μεσολαβήσει, ώστε να απαλλαγεί από τη φορολογία μετόχι της μονῆς, *μονιδιον τι του ἁγίου Νικολάου του Σφίζοντος, δωρηθὲν παρὰ του μακαρίτου Κομνηνου ... Ράδιόν γάρ σοι τουτο, ἄτε και τῶν ἀρχόντων της χώρας ἀγαθὴν ἐχόντων διάθεσιν περι τῶν συγγενικῶν αὐτῶν μονῶν του Προδρόμου: Μιχαήλ Ακομινάτου Τα σωζόμενα*, ἐκδ. Σπ. Λάμπρου, Β', Αθήναι 1880 (ανατ. Groningen 1968), σσ. 331-332. Πρβ. Β. Κατσαρός, «Ζητήματα ιστορίας ενός βυζαντινοῦ ναοῦ κοντά στο Ευάλιο Δωριδος», *Βυζαντινά* 10 (1980) 25-26.

25. Βλ. σχετικὰ Αν. Κ. Ορλάνδου, *Η Μονή Βαρνάκοβας* [Ἐκδοσις της εν Αθήναις Δωρικῆς Αδελφότητος], Αθήναι 1922, σ. 7. – Β. Κατσαρός, «Ζητήματα», σ. 27 και σημ. 47.

Γοριανίτη²⁶. Φαίνεται λοιπόν πως οι επισκοπές επιζούν και στην πρώτη περίοδο του κράτους της Ηπείρου.

Δεν γνωρίζουμε την ακριβή θέση της Βελάς, που, όπως και η Μονή Καρούτα, βρισκόταν στη Βελαχατουΐα. Ο Αργ. Πετρονώτης σημειώνει μόνο «χάνι της Βελάς, στη δεξιά όχθη του Λιδωρικιώτικου και μετά τη συμβολή του με το ρέμα της Σώταινας. Στη θέση του ίχνη αρχαίου οικισμού»²⁷. Η έρευνα, επομένως, πρέπει να στραφεί και στον εντοπισμό της επισκοπής και ενδεχομένως και μονής Βελάς στην περιοχή της Δωρίδος.

Αντίθετα προς τις συνοδικές αποφάσεις του Δημητρίου Χωματηνού, όπου χρησιμοποιείται συχνά ο όρος *θέμα*, όταν πρόκειται να δηλωθεί ο τόπος προέλευσης των διαδίκων, ο Ιωάννης Απόκαυκος δεν χρησιμοποιεί αυτόν τον όρο, αλλά αναφέρει συνήθως μόνο την αντίστοιχη γεωγραφική ονομασία. Το ίδιο συμβαίνει και με τη Βελεχατουΐα, με την οποία δηλώνει μια ολόκληρη περιοχή αντίστοιχη προς ένα *θέμα* (*provincia*) της περιόδου αυτής²⁸. Από τις μαρτυρίες που προσαγάγαμε έγινε φανερό πως η Βελεχατουΐα δεν αφορά την περιοχή της Δημητριάδος, όπως υποστήριξαν οι άλλοι ερευνητές, αλλά την ορεινή περιοχή μεταξύ Άμφισσας, Ναυπάκτου και Νέων Πατρών, που ταυτίζεται με την *provincia Velechative* του χρυσοβούλλου του 1198 και της *Partitio Romaniae*. Δεν είναι, εξάλλου, χωρίς σημασία το γεγονός ότι στον χρυσόβουλλο λόγο η *provincia Velechative* μνημονεύεται ύστερα από το *ὄριον Ἀθηνῶν* και ακολουθούν η *provincia Valachiae* και οι *ἐπισκέψεις* Δημητριάδος, των δύο Αλμυρών, Γρεβενίκου και Φαρσάλων. Στην *Partitio Romaniae* η *provincia Velechative* μνημονεύεται μετά την *ἐπίσκεψιν Νέων Πατρῶν*, την *pertinentia NeoPatron*.

Η ορεινή περιοχή της Βελαχατουΐας κατοικούνταν και από Βλαχόφωνους κατοίκους, όπως φαίνεται από το δεύτερο έγγραφο του Ιωάννη Αποκαύκου που μνημονεύσαμε. Δεν γνωρίζουμε αν γι' αυτόν τον λόγο ο Γεώργιος Φραντζής ονομάζει την περιοχή της Ναυπάκτου και της Δωρίδος *Μικρά Βλαχία*²⁹, σε αντι-

26. S. Petridès, «Jean Apokaukos, Lettres et autres documents inédits», *Bulletin de l'Inst. archéol. russe à Constantinople* 14 (1909) 90 (22), XVIII, σ. 4-5: *ὁ χθές Ἀγίας, νῦν δὲ μοναχὸς ἁγιορίτης, δὺσωπεὶ δι' ἡμῶν, τὸν αὐτοῦ συγγενῆ ὃς τῆ τοῦ χοιροσφάκτου ἐπεγὰμβρευσε θυγατρὶ, ἔχειν τὴν ἀπὸ σοῦ πρόνοιαν*. Δεν πρόκειται για τιτουλάριο επίσκοπο Μύρων, όπως υπέθεσε ο S. Petridès, ούτε και για πρώην ηγούμενο της «Αγίας Μονής» Λιδωρικίου, όπως σημειώνουν οι J. Koder - F. Hild, *Hellas und Thessalia*, σ. 169. Ορθά ο Β. Κατσαρός, «Προβλήματα βυζαντινής τοπογραφίας», σ. 1537, αμφισβητεί την άποψή τους.

27. Α. Πετρονώτης, «Αρχιτεκτονικά και οικιακά μνημεία και ιστορικές θέσεις Φωκίδος», *Επετηρίς Εταιρ. Στερεοελλαδικῶν Μελετῶν* 4 (1973) 111.

28. Για τη συρρίκνωση της έκτασης και τη μεταβολή του χαρακτήρα των θεμάτων βλ. Hélène Glykatzis-Ahrweiler, «Recherches sur l'administrarion de l'empire byzantin aux IXe-XIe siècles», *Bull. Corr. Hell.* 84 (1960) 83, 86. – Μάρθα Γρηγορίου-Ιωαννίδου, *Παρακμή και πτώση του θεματικού θεσμού. Συμβολή στην εξέλιξη της διοικητικής και της στρατιωτικής οργάνωσης του Βυζαντίου από το 10ο αι. χ.ε., Θεσσαλονίκη 1985*, σσ. 95 χ.ε.

29. Γεώργιος Φραντζής (έκδ. V. Grecu) 128.18, *Τὸν δὲ Νοέμβριον τοῦ σα^{ου} ἔτους ἐπιδρα-*

διαστολή προς τη Βλαχία ή τη Μεγάλη Βλαχία που προσδιόριζαν τη Θεσσαλία ή, αργότερα, την περιοχή του Δούναβη, στη σημερινή Ρουμανία³⁰.

Η περιοχή της Βελαχατουϊας είχε περιέλθει στο κράτος της Ηπείρου πιθανόν μαζί με την περιοχή των Νέων Πατρών γύρω στα 1218, βρισκόταν στη δικαιοδοσία του αδελφού του ηγεμόνα της Ηπείρου Κωνσταντίνου Δούκα όπως και η περιοχή της Ναυπάκτου και γειτόνευε με την αυθεντία των Σαλώνων και τη μαρκιωνία της Βονδινίτσας που παρέμεναν ακόμη στα χέρια των Φράγκων.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Α. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ-ΖΑΦΡΑΚΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΓΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ
ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
(ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ)

Στόν προηγούμενο τόμο του περιοδικού (44, 1994, 81-122) δημοσιεύθηκε εργασία μου με τόν τίτλο «Κατάλογος χειρογράφων του Κέντρου Θεολογικών και Αγιολογικών Μελετών της Ίερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης». Ὁ τόμος εἶχε ἤδη τυπωθεῖ, ὅταν ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Κεχαγιόγλου, γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴ του ἄδεια, διάβασε τὸν Κατάλογο καὶ διαπίστωσε ὅτι ὀρισμένα ἀπὸ τὰ περιεχόμενα τοῦ χφ 4 (συγκεκριμένα οἱ ἀρ. 25-32 [Ἱστορία Σωσάννης] καὶ πιθανὸν οἱ ἀρ. 37 καὶ 40) εἶναι ἔργο τοῦ Καισαρίου Δαπόντε¹. Ἡ ἔρευνα ποὺ ἀκολούθησε ὁδήγησε στὴν ἐξακρίβωση ὅτι ὅλα τὰ ἔμμετρα κείμενα τοῦ χειρογράφου, τὰ ὁποῖα, ὅπως καὶ τὰ πεζά, παραδίδονται ἀνωνύμως, εἶναι ἀποσπάσματα, μικρότερα ἢ μεγαλύτερα, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Δαπόντε *Καθρέπτῃς γυναικῶν*, τόμ. 1-2, Λιψία 1766.

Ἐπειτα ἀπὸ τὰ παραπάνω, ἡ καταγραφή τῶν περιεχομένων τοῦ χφ 4 (ὁ.π., σσ. 86-89) ἀντικαθίσταται (μὲ ἐξαίρεση τοὺς ἀρ. 56 καὶ 58-63 [πεζὰ κεί-

μόντος τοῦ υἱοῦ τοῦ Τουραχάνη, Ἀμάρη, ἀπῆρε πάντας τοὺς περὶ τὸν Ναύπακτον καὶ τὴν αὐτοῦ περιοχὴν τὸν Γαλατᾶν, οὕτω Βενετικούς, ὡς τάχα καὶ Χαρατζαρίους τοῦ τῆς Μικρᾶς Βλαχίας Φλαμπούλου αὐτοῦ.

30. Βλ. σχετικὰ Γ. Σούλη, «Βλαχία - Μεγάλη Βλαχία - Ἡ ἐν Ἑλλάδι Βλαχία. Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν τῆς Μεσαιωνικῆς Θεσσαλίας», *Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου*, Αθήναι 1953, σσ. 489-497, κυρίως 494-495 [= Γεώργιος Σούλης, *Ἱστορικά Μελετήματα. Βυζαντινά, Βαλκανικά, Νεοελληνικά*, Αθήναι 1980, ἀρ. 8 καὶ 9].

1. Ὁ κ. Κεχαγιόγλου ἔθεσε στὴ διάθεσή μου καὶ τὸ ἀπαραίτητο βιβλιογραφικὸ ὑλικό· τὸν εὐχαριστῶ θερμῶς.

μενα]²⁾ ὡς ἐξῆς³⁾:

[**Καισαρίου Δαπόντε**, Καθρέπτῃς γυναικῶν (ἀνθολογία)] καὶ ἕτερα πεζὰ κείμενα (εἰς δημῶδη).

Ἐν ἀρχῇ (φφ. ΙΓ-ΙΙν) «Πίναξ τοῦ παρόντος βιβλίου». Ἀκολουθοῦν (σσ. 1-2) ἐν εἴδει προοιμίου 36 στίχοι ἀνεπίγραφοι. Τῶν στίχων προτάσσεται δί-στιχον (ἄμετρον), διὰ τοῦ ὁποίου ὁ γραφεὺς ἀπευθύνεται ἀορίστως εἰς ἕκαστον προσκυνητὴν (χατζῆν) τῶν Ἀγίων Τόπων: Ἐντιμε κύρ Χατζῆ, τίμιον καὶ εὐ-πρόσδεκτον τὸ προσκύνημά σου, ἢ διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς εἰς βίβλον ζωῆς ἔγραψε τὸ ὄνομά σου (βλ. κώδδ. E.B.E. 1894, φ. 3ν καὶ 2162, σ. 2). Ἐκ τῶν 36 στί-χων ἐταυτίσθησαν οἱ ὑπ' ἀρ. 1-22 (2, σ. 48, στ. 15 - 49, στ. 12) καὶ 25-36 (2, σ. 232, στ. 23-30 καὶ 33-36). Εἰς τὸν κώδικα περιέχονται αἱ κάτωθι διη-γήσεις:

1 (σσ. 3-9) Περὶ τὰ φρικτὰ Πάθη τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (2, σσ. 243-246). Ἀκολουθεῖ διήγησις τῶν Παθῶν ἀπὸ τῆς προδοσίας τοῦ Ἰούδα μέχρι τῆς Ἀναστάσεως. Οἱ τίτλοι τῶν ἐπὶ μέρους διηγῆ-σεων:

2 (σσ. 9-10) Προδίδεται ὁ Χριστὸς (2, σσ. 246-247), 3 (σσ. 10-11) Ὁ Χριστὸς φέρνεται εἰς τὸν Ἄνναν (2, σσ. 247-248), 4 (σσ. 12-13) Ὁ Χριστὸς φέρνεται εἰς τὸν Καϊάφα (2, σσ. 248-249), 5 (σσ. 13-16) Τὸν Χρι-στὸν ἐξορκίζει ὁ ἀρχιερεὺς (2, σσ. 249-250), 6 (σσ. 16-17) Ὁ Χριστὸς παραδίδεται τῷ Πιλάτῳ (2, σσ. 250-251), 7 (σσ. 17-20) Ὁ Χριστὸς κρί-νεται (2, σσ. 251-253), 8 (σσ. 20-22) Ὁ Χριστὸς στέλνεται εἰς τὸν Ἡρώδη (2, σσ. 253-254), 9 (σσ. 22-26) Ὁ Χριστὸς φέρνεται πάλιν εἰς τὸν Πιλάτον (2, σσ. 254-256), 10 (σσ. 26-31) Ὁ Χριστὸς ἐμπαίζεται ὑπὸ τῶν στρατιω-τῶν (2, σσ. 256-258), 11 (σσ. 31-35) Ὁ Χριστὸς σταυρώνεται (2, σσ. 259-261), 12 (σσ. 35-37) Τοῦ Χριστοῦ τὰ φορέματα διεμοιράζονται (!) καὶ τὸν περιγελοῦν (2, σσ. 261-262), 13 (σσ. 37-38) Περὶ τῶν ληστῶν (2, σσ. 262-263), 14 (σσ. 38-42) Περὶ τῆς θλίψεως τῆς Παναγίας (2, σσ. 263-268), 15 (σσ. 42-44) Ὁ Χριστὸς παραδίδει τὴν μητέρα του εἰς τὸν μαθητὴν (2, σσ. 268-269), 16 (σσ. 44-46) Περὶ τοῦ σκότους καὶ τῶν γενομένων ση-

2. Ἡ ἔρευνα γιὰ τὴν ταύτιση καὶ αὐτῶν τῶν κειμένων μετὰ τὰ πεζὰ ἔργα τοῦ Δαπόντε ποὺ εἶχα στὴ διάθεσή μου δὲν ἀπέδωσε καρπούς. Οἱ ἀρ. 56 καὶ 61-63 σχετίζονται, πιθανῶς, μετὰ τὸ περιεχόμενο τῶν σσ. 113-306 τοῦ χειρογράφου τῆς Σάμου (ῥ.π., σ. 90).

3. Ἡ ἀρίθμηση τῶν περιεχομένων τοῦ χειρογράφου παραμένει ὡς ἔχει. Μετὰ τὴν παράθεση τῆς ἐκάστοτε ἐπιγραφῆς (ἀπὸ τὸ χειρόγραφο, μετὰ παράλληλη διόρθωση τῶν ὀρθογραφικῶν λαθῶν) ἀκολουθεῖ, σὲ παρένθεση, ἡ παραπομπὴ στὴν παραπάνω ἔκδοση: οἱ ἀρ. 1 καὶ 2 δηλώνουν τὸ πρῶτο καὶ δεύτερο βιβλίον τοῦ ἔργου· τὸν ἀριθμὸ τῆς σελίδας ἀκολουθεῖ, ὅπου αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο, ὁ ἀριθμὸς τοῦ στίχου· κατὰ τὴν στιχαριθμηση (ποῦ ἀπουσιάζει στὴν ἔκδοση) δὲν ὑπολογίσθησαν οἱ τίτλοι.

μείων (2, σσ. 269-270), 17 (σσ. 46-49) Περὶ τῆς νυγείσης πλευρᾶς τοῦ Χριστοῦ (2, σσ. 270-274), 18 (σσ. 49-53) Ὁ Χριστὸς θάπτεται (2, σσ. 278-280), 19 (σσ. 53-56) Θρῆνος τῆς Παναγίας (2, σσ. 280-282), 20 (σσ. 56-58) Ὁ τάφος βουλλώνεται (2, σσ. 282-283), 21 (σσ. 58-59) Ἡ μυροφόροις (!) ἔρχονται (2, σσ. 283-284· ἡ Ἀρχ. ὁμοία ὡς ἐν κώδ. E.B.E. 1894. 7), 22 (σσ. 60-64) Ὁ Χριστὸς ἀνέστη (2, σσ. 284-289).

23 (σσ. 65-70) Περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ προφήτου καὶ βασιλέως Δαβίδ (2, σσ. 322-325), 24 (σσ. 70-72) Εὐχὴ (2, σ. 326).

25 (σσ. 72-78) Ἱστορία πολλὰ θαυμαστὴ ἐκ τῆς θείας Γραφῆς περὶ τῆς ὠραίας καὶ σώφρονος Σωσάννης (1, σσ. 101, στ. 23 - 108), 26 (σσ. 79-81) Περὶ τῆς Σωσάννης οὔσης εἰς τὸν λουτρόν· ἐμπῆκαν καὶ οἱ γέροντες (1, σσ. 108-110), 27 (σσ. 82-84) Λόγια Σωσάννης πρὸς αὐτούς (1, σσ. 110-112), 28 (σσ. 84-91) Ψευδομαρτυρία κατὰ Σωσάννης (1, σσ. 119-125), 29 (σσ. 92-96) Κρίσις τοῦ Δανιήλ (1, σσ. 125-127), 30 (σσ. 96-98) Λιθοβολοῦνται οἱ καχόγεροι (1, σσ. 127-128), 31 (σσ. 98-100) Ἀπορία καὶ Λύσις (1, σσ. 128-130), 32 Τραγούδι (1, σσ. 130-131). Τοὺς ἀρ. 25-32 βλ. καὶ εἰς: Κωνσταντίνου Δαπόντε του μετονομασθέντος Καισαρίου, *Η θυσία του Ιεφθάε και Ιστορία Σωσάννης, Φιλολογική αποκατάσταση και τυπογραφική ερμηνεία* Γ. Π. Σαββίδη, Αθήνα 1993, σσ. 143-181.

33 (σσ. 101-105) Περὶ τῆς Ἀμερικῆς, ἥτοι τῆς Χανδίας, ὅπου πραγματεύονται τὴν σήμερον (2, σσ. 45-47). Εἰς τὸν κώδικα προηγοῦνται 10 στίχοι, οἱ ὑπ' ἀρ. 1-10 τῆς σ. 48.

34 (σσ. 105-113) Περὶ τῆς μεγάλης πείνας ὅπου ἔγινεν ἐδῶ εἰς τὴν Ἱεροσαλήμ (!) καὶ περὶ τῆς παιδοφάγου μητρὸς (2, σσ. 161-166, στ. 36). Εἰς τὸν κώδικα ἀκολουθοῦν 10 στίχοι, μὴ ταυτισθέντες, ἐνῶ παραλείπεται τὸ κείμενον τῶν σσ. 167, στ. 1 - 169, στ. 12.

35 (σσ. 113-116) Ἱστορία περὶ τιμημένων καὶ ἀτίμων γυναικῶν καὶ κουριτζίων (!) (2, σσ. 154, στ. 27 - 156, στ. 24).

36 (σσ. 117-121) Νουθεσία καλοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱόν του (1, σσ. 322, στ. 25 - 325, στ. 30).

37 (σσ. 122-125) Περὶ ματαιότητος τοῦ κόσμου (2, σσ. 429, στ. 19 - 434). Εἰς τὸν κώδικα παραλείπεται τὸ ἥμισυ περίπου τῶν στίχων.

38 (σσ. 126-127) Περὶ τῶν θυγατέρων τοῦ διαβόλου (2, σσ. 62-63)· βλ. κώδ. E.B.E. 1894, σ. 68.

39 (σσ. 127-129) Περὶ τοῦ λυριστοῦ (2, σσ. 140-142).

40 (σσ. 129-134) Περὶ τοῦ μαγιστριανοῦ· μαγιστριανὸς εἶναι ὀφφίκιον βασιλικόν, ἤγουν ὡσὰν καπετζήπασις· μοσχόβικα τὸν λέγουν κοριέρον (1, σσ. 370-373).

41 (σσ. 134-141) Περὶ σώφρονος γυναικός (1, σσ. 375-378, στ. 36). Εἰς τὸν κώδικα ἀκολουθοῦν 20 στίχοι ἀνήκοντες εἰς τὴν ἐπομένην διήγησιν τῆς

ἐκδόσεως, σσ. 382, στ. 23 - 383, στ. 6.

42 (σσ. 141-151) Περὶ τοῦ Μελχισεδὲκ θαυμαστῆ ἱστορία (1, σσ. 383-388, στ. 24).

43 (σσ. 151-153) Περὶ τῆς γυναικὸς καὶ θυγατέρων τοῦ Λώτ (2, σσ. 9-10).

44 (σσ. 153-155) Περὶ τῆς Δείνας, θυγατρὸς Ἰακώβ τοῦ πατριάρχου (2, σσ. 11-12).

45 (σσ. 155-159) Περὶ τῆς Θημάρ, θυγατρὸς τοῦ βασιλέως Δαβίδ (2, σσ. 12-15).

46 (σσ. 159-164) Περὶ εὐμόρφων γυναικῶν (2, σσ. 71, στ. 5 - 75, στ. 10).

47 (σσ. 165-170) Περὶ τῆς συλλήψεως τοῦ δυνατοῦ Σαμφών· καὶ περὶ θεαρέστων γυναικῶν καὶ νοικοκυράδων (2, σσ. 118-122). Εἰς τὸ· κώδικα παραλείπεται τὸ κείμενον σσ. 121, στ. 35 - 122, στ. 22 καὶ σ. 122, στ. 25-32.

48 (σσ. 171-177) Περὶ τοῦ μεταμορφωθέντος δαίμονος (2, σσ. 106-110, στ. 2).

49 (σσ. 177-179) Περὶ δαιμονιζομένης παρθένου (1, σ. 135, στ. 3-36).

50 (σσ. 179-186) Ἱστορία τρομακτικὴ καὶ πολλὰ φοβερωτάτη περὶ τῆς γυναικὸς τοῦ λευίτου, καὶ φαρμακωτάτη (2, σσ. 35, στ. 31 - 39, στ. 20).

51 (σσ. 186-189) Καὶ ἄλλοι στίχοι κατανοκτικοὶ καὶ ἀληθέστατοι (2, σσ. 362, στ. 33 - 364).

52 (σσ. 189-190) Ἄσμα (2, σσ. 364-365).

53 (σσ. 190-194) Ἱστορία νουθετικὴ καὶ παραπονητικὴ (2, σσ. 408, στ. 27 - 411, στ. 12).

54 (σσ. 195-204) Καὶ ἄλλα περὶ τῆς ταλαιπώρου ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου (ὁ τίτλος ἐκ τοῦ Πίνακος). Ἀκολουθοῦν πέντε κείμενα διακρινόμενα μεταξύ των διὰ τῆς ἐπιγραφῆς Ἔλλο: (α) 2, σ. 411, στ. 13-22· (β) 2, σ. 412, στ. 25-28· (γ) 2, σ. 423, στ. 15-22· (δ) 2, σσ. 423, στ. 23 - 424, στ. 4· (ε) 2, σσ. 425, στ. 5 - 429, στ. 18.

55 (σσ. 204-207) Ὑμνος καὶ εὐχαριστία εἰς τὴν Θεοτόκον (ὁ τίτλος ἐκ τοῦ Πίνακος) (2, σσ. 235, στ. 5 - 236, στ. 32).

57 (σσ. 217-218) [Στίχοι ἀνεπίγραφοι] (2, σ. 134, στ. 11-26).

Πέρα ἀπὸ τὴν ἐκ νέου δήλωση τῶν περιεχομένων, καὶ μὲ αὐτὴν τὴν εὐκαιρία, θὰ ἤθελα νὰ ἐκθέσω ὀρισμένες παρατηρήσεις ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ κειμένου τοῦ χειρογράφου ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκδοση:

1. Οἱ περισσότεροι τίτλοι στὸ χειρόγραφο ταυτίζονται μὲ ἐκείνους τῆς ἔκδοσης· ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἄλλοι εἶναι συντομότεροι καὶ ἄλλοι ἐκτενέστεροι· ὑπάρχουν καὶ τίτλοι ἐντελῶς διαφορετικοί.

2. Τὸ κείμενο τοῦ χειρογράφου δὲν ταυτίζεται ἀπολύτως μὲ τὴν ἔκδοση:

(α) ὁ γραφέας παραλείπει συχνὰ ἄλλοτε λιγότερους καὶ ἄλλοτε περισσότερους στίχους, στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος ἢ καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κειμένου· ὀρισμένες ἀπὸ τὶς παραλείψεις εἶναι τέτοιας μορφῆς, ὥστε, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀποσιωπᾶται τὸ ὄνομα τοῦ Δαπόντε, δίνουν τὴν ἐντύπωση ὅτι δὲν ἤθελε νὰ γίνῃ γνωστὴ ἡ πηγὴ του· (β) σὲ πολλὰς περιπτώσεις προσθέτει δικούς του (;) στίχους, κυρίως στὴν ἀρχὴ καὶ στὸ τέλος τῶν διηγήσεων, μὲ τοὺς ὁποίους προσπαθεῖ νὰ τὶς συνδέσει μὲ τοὺς Ἁγίους Τόπους (ὑπενθυμίζεται ὅτι τὸ χειρόγραφο γράφτηκε στὴ μονὴ τοῦ ἀγίου Σάββα, στὴν Παλαιστίνη)· (γ) ἐκτὸς ἀπὸ τὰ παραπάνω, ὁ γραφέας ἐπιφέρει ἀλλαγὰς καὶ στὸ ἐσωτερικὸ τῶν στίχων· καὶ ἐδῶ διακρίνεται καθαρὰ ἡ σύνδεση γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος προηγουμένως.

Ἐνα ἐρώτημα ποῦ πρέπει νὰ διερευνηθεῖ εἶναι ἂν τὸ χειρόγραφο ἀντιγράφηκε ἀπὸ τὴν ἔκδοση, ἀπὸ τὴν ὁποία εἶναι νεότερο κατὰ 23 χρόνια, ἢ ἀπὸ κάποιον ἄλλο χειρόγραφο. Θεωρῶ ὡς πιθανότερη τὴν πρώτη περίπτωση: σὲ ὀρισμένες διηγήσεις ὁ γραφέας διακόπτει τὸ κείμενό του σὲ σημεῖο ὅπου στὴν ἔκδοση ἔχουμε τέλος σελίδας. Ἐπιπλέον πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη μας ὅτι τὰ ἔργα τοῦ μοναχοῦ Καισαρίου Δαπόντε ἦταν ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα ἀναγνώσματα μεταξὺ τῶν μοναχῶν, καὶ ὅτι οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις τοὺς δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τὶς βιβλιοθηκῆς τῶν μονῶν. Ἐχοντας στὴ διάθεσή του ἕνα ἀντίτυπο τοῦ *Καθρέπτου* γυναικῶν, ὁ γραφέας τοῦ χειρογράφου μας, ὁ μοναχός, πιθανῶς, Διονύσιος, προέβη στὴν ἀντιγραφή τῶν διηγήσεων ποῦ ἀνταποκρίνονταν καλύτερα στὸν σκοπὸ τὸν ὁποῖο ὁ ἴδιος ἔθεσε, καὶ ὁ ὁποῖος, ὅπως φαίνεται, δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ νὰ συνθέσει ἕνα Ἐγκόλπιο γιὰ τοὺς προσκυνητὲς τῶν Ἁγίων Τόπων.